

N. PÁL JÓZSEF

Lesz-e örömforrás még valaha?

Egy „nagy történet” honi históriájának tanulságai – avagy négy könyv margójára

Lehet-e, szabad-e a labdarúgásról szeretettel beszélni még, nem tudom, de vélem, e játék fényesebb historikumának emlékezete a mai Magyarországon a korosabbakban él csupán. Aki a világszínvonal tapasztalatát – netán illúzióját – megélhette, annak már ötvennek is el kellett múlnia, sőt jobb, ha a hatvanhoz közelít; aki negyvenéves vagy kevesebb – a rész-sikereknek tűnő felvillanások ellenére –, jobbára csak a kudarcokra emlékezhet. Minden nemzedék saját rácsodálkozásának idejét érzi origónak, ezen változtatni nem lehet, így aztán egy – mondjuk – a hetvenes esztendőök második felében született szurkoló klubvonzalmától függően Simon Tiborra, Telekre, Pisontra, Kovács Zoltánra vagy éppen Dombira, Sándor Tamásra fog örömmel emlékezni, amíg él, hiszen labdarúgásunk színvonala, társadalmi elfogadottsága az említett játékosok aktív ideje óta inkább süllyedt, mint emelkedett. Egy mai harmincasnak ők (voltak) a csúcs, ha az évtizedekkel idősebbek mosolyognak ezen, akkor is, ez az emóció vezérli az emlékezetet, s a veszteségtudat számbavétele is ehhez fog kapcsolódni. Magyarán szólva: kivételesnek tetszik, ami nem volt az a maga korában sem, a hosszabb távú „trend” felismerése lehetetlenné válik, a folytonosságtudat pedig jóvátehetetlenül megszakad. A történelem – a futballtörténelem – s a reá való reflexió képessége egyszerre tűnik el.

Igen, lássuk be, a magyar labdarúgás históriája páratlan e játék történetében. Egyetlen náció vagyunk, amelyik a vitathatatlanul – majd a kezdetektől a hatvanas évek végéig – létezett élvonalbeli pozícióját, nemzetközi és hazai megbecsültségét úgy veszítette el (folyamatosan persze), hogy semmi esély sem látszik visszaszerezni azt. Ilyen „látványos” visszaesést egyetlen futballnemzet sem produkált, se a brazil, se az argentin, se az angol, se a német, se az olasz, se a spanyol, de még a cseh (szlovák) vagy az osztrák sem ám! Eme hanyatlás okai egyrészt összetettek, másrészt nemzet-specifikusak, s a végeredményre nézvést nem is labdarúgásunk szakmai és mentális állapota a legszomorúbb talán, hanem az, amit e sportág társadalmi elfogadottságáról, megbecsültségéről, az egészhez való viszonyunkról – e viszony radikalizálódásáról – igyekszem mondani. Ez a „végeredmény” azért vigasztalan, mert a mai Magyarországon a futballról való beszéd hitelképessége, egyáltalán az „értelmessége”, az értéktelítettsége látszik kiveszni végleg. Soha ennyi indulat, artikulálatlan düh, cinizmus, a semmi körülrajongása, szakértésnek árult ötletelés, révült harsogás, magabiztos feledékenység, zsigeri intolerancia nem övezte a futballról való „beszédmódot”, miközben – bevalljuk vagy sem – egyre kevesebb embert érint az egész, hisz a „fő szólam” a közönyé, az érdektelenségé lett. Sírni valóan vagy nevetségesen gyarló „kommentek” ezrei, sportcsatornák tucatja ide vagy oda, a futball nem értelmes örömet, emberarcú szenvedélyt, reményt és csalódást, nemes identitást adó része életünknek, szóval nem közügy

immár. Labdarúgónak lenni, a futballról bizalommal beszélni szinte szégyenné lett Magyarországon. S ez az, aminél nagyobb baj nem lehet!

Nem volt ez mindig így! Félreértés ne essék: elfogultság, indulat, öntelt magabiztosság, handabandázás régen is volt persze – a játék levakarhatatlan velejárói ezek –, de volt föl-adhatatlan bizalom, arányos remény és hit is még. Hit abban, hogy aki a futball részese ját-szó emberként, szurkolóként vagy nézőként csupán, az egy közös mitológia részese egyben, olyan emocionális, tudati élményé, ami gazdagabbá teszi az életet. A labdarúgásról való be-széd a mindennapok része volt, még a viták, a „zrikálások”, az ellenszenvet is közösséget teremtettek valahogy, olyan – ma számárságnak tetsző – fordulat, miszerint „ha nyer a csapat, jobban megy a termelés”, nem is volt oly nagy számárság talán. S nemcsak az ötven-es évekre volt ez jellemző, amikor „mindenki” a futballról beszélt, amikor minden gyer-mek futballistaálmokat szövögetett (magyar csapatban természetesen!), szóval amikor – labdarúgásunk történetjének legnagyobb traumája ellenére vagy épp azért, mert az a trau-ma egyáltalán megeshetett velünk! – még volt miért lelkesedni. Később is élt ennek az áhí-tatnak a maradéka, úgy a hatvanas esztendő végéig, aztán már fakuló foltokban, de 1986-ig (?) bizonyosan.¹

Makacs hitem, hogy aki e létmód emlékezetéből őriz valamennyit, annak – mondjuk – 1960 előtt kellett születnie, kivéve, ha a folytonosságtudatra fogékony közegben nőtt fel, vagy ha különleges történelmi érzékenységgel áldotta meg a sors. Aki az 1966–1968-as éveket – akár gyermekként – már figyelemre képes szemmel és szívvel élte át, abban az áhítat készsége az öröm és a bánat átélésének képességével együtt rögzült egész életére, amit még Marseille főbekölöntő tapasztalata sem tudott megsemmisíteni² – talán. Azt, hogy labdarúgásunk már nem világszínvonalú, nekem Marseille – meg a hosszúra nyúlt „más-napja” – verte a fejembe, ebben biztos vagyok, ám az áhítatot aligha zúzta széjjel véglete-sen, a lélek mélyén pláne nem, hiszen a futball fontos maradt nekünk továbbra is. (Engem egy életrajzi-geográfiai „véletlen” is segíthetett: 1972-ben lett élvonalbeli csapat a Zalaeger-szeg, s ez számomra óriási injekciót jelentett – egy-két esztendeig.)

Mire emlékezem? Arra például, hogy legszívesebben állandóan fociztunk volna. A kor politikai nevelésének megalapozására szánt „őrsi órán” mindig ezt tettük, de az óraközi szünetek perceiben is, más szórakozás után nézni eszünkbe sem jutott. De játszottunk „csak úgy”, spontán, akárhol és akármivel, ami a lábunk ügyébe került, konzervdobozzal, sapkával, flakonnal, szóval mindennel, ketten-hárman is akár. S mindig, mindent részlete-sen megbeszéltünk, az ellenvéleményen lévő hülyének nézve és egymás szavába vágva per-sze, az NB I-es forduló, a válogatott, meg a kupameccseket, a „járásiban” vitézkedő falubeli csapatunk találkozóit is, olvastuk a „sportot” (mindig volt valakinek), és hittük, hogy e „megbeszélések” nagyon-nagyon fontosak. Tudom, e mámor a gyermekkor velejárója, de esküszöm, meg voltak fertőzve akkor még a felnőttebbek is. Gondoljuk meg: egy ezerlelkes község kocsmájában (tévénk nem lévén, az 1968-as olimpiát s az 1969-es esztendő meccseit itt néztem végig tizenegy–tizenkét évesen) alkalmanként harminc-negyven ember is szo-rongott a – nem is igazán „nagy képernyős”? – fekete–fehér készülék előtt, drukkolt, ke-sergett, szentségelt és örvendezett, mikor mire volt oka, de vitathatatlan, hogy a mérkőzé-

¹ A magyar labdarúgó válogatott 1986-ban volt utoljára a világbajnokság résztvevője, azóta semmi-lyen rangos nemzetközi tornára nem jutott ki.

² Az 1970-es labdarúgó-világbajnokság selejtezőjében Csehszlovákia és Magyarország azonos pont-számmal végzett, így harmadik mérkőzésre került sor, semleges pályán. 1969. december 3-án vá-logatottunk Marseille-ben 4:1 arányú vereséget szenvedett, így története során – 1930-ban és 1950-ben el sem indult! – először nem jutott ki a tornára, ami elképzelhetetlennek tetszett addig.

sek idején egy élmény- és folyvást születő, alakuló emlékezetközösség részei-részesei voltunk valamennyien.

No, ez az, ami az idők folyamán odalett Magyarországon! Minden megváltozott persze, ma már senki sem focizik konzervdobozzal, utcai cipőben az árokparton, ám nem ez a lényeg. Hanem az, hogy a játék spontán, érdek nélküli szeretete tűnt el a köznapokból, s vele eltűnt a tradíció, a folytonosság becsülete s annak megbecsülési képessége is. Senki gyermek nem akar futballista lenni, ha mégis, akkor – dobantódeszkának használva egyesületét – jövőjét külföldi csapatban „képzeli el” (hát még a – főleg módosabb – szülei!). Egy-egy közösségben, munkahelyen a fociról senki – vagy alig valaki – beszél ma már, rám például, ugyanabban a kocsmában (!), ha – mert meccs lesz – televíziós sávot váltanék, mint valami szélütöttre néznek. Én beszélgetnék, de nincs kivel, s ha akad valaki, keserűségnek, átkozódásnak („erre költik a pénzt, az én pénzemet!?”) vagy gúnynak, esetleg totális közönynek lehetek tanúja leginkább. (Szinte torokszorító: falum leglelkesebb, minden eredményt számon tartó, a játékot önmagáért szerető futballimádója egy harminc és negyven közötti, testi és némi szellemi fogyatékkal élő lélek, akit – ha róla beszélhet – boldognak látok, még csalódásai közben is.) A tradíció – egy-két odavetett, felületes ismeretekről, összekuszálódott emlékekről árulkodó mondattöredéket kivéve – senkit sem érdekel. Aki rajong még – s most nem a szintén fogyó számú, rég nem a pályán látható játéktól megmámorosodott, „megvadult” (magyar) klub-szimpatizánsokra gondolok –, külhoni csapatért rajong; azzal, hogy a neves futball-blogger kijelenti, ha kikap a Real Madrid, ő napokig búbanatos, az én nemzedékem például már nemigen képes mit kezdeni. Nemcsak labdarúgásunk eredményei roppantak meg, de a haszonlesés mámorában a (magyar) hagyománnyal való kapcsolat is végletesen meglazult s bizony a tradícióval való együttélést még lényegesnek vélő beszédre való hajlandóság is – ma már csak a tippmix³ vált ki érzelmeket.

Ahol a közösség tudata ép, ott a hagyomány megbecsülését senki sem tekinti nosztalgizálásnak, a „hátrafele nézegetés” természetlen változatának. Ott, ha felvetné valaki, hogy évforduló ide vagy oda, minek a 6:3-mal foglalkozni⁴ még („csak egy barátságos meccs volt, tét nélkül”), nos, ott az illető rögvést kiírná a „szakmából” magát. Ez úgy igaz, mint az, hogy a „hagyjuk a múltat, akkor négyszögletes volt a labda” kezdetű (megengedem, viccesnek szánt, ám mégis komolyan gondolt!) „beszédmód” is csak minálunk bír hitelképességgel – sajnos elég sokak szemében. Sehol nincs példa erre, s arra sem – ezzel kezdtem! –, hogy valaki tradíció verte lélek a históriáról való beszédet ennyire reménytelennek – mégis feladhatatlannak! – tartaná. Lehet-e erről a játékról érdemben szólni, avagy lesz-e a labdarúgásnak, a róla való beszédnek becsülete még valaha – ez itt a kérdés!

Azt, hogy mit tesz a Labdarúgó Szövetség e folyamat megállításáért (mert rögvést visszafordítani nem lehet, ilyesmi a történelemben még senkinek sem sikerült), nem tisztzem eldönteni. Látványos eredmény a pályán nincs („nem látványos” se nagyon), a stadionépíté-

³ Tapasztalatom szerint ennek az 1997-ben indult sportfogadás-játéknak a futballmérkőzésein – illetve a várható eredményeken – képesek a fogadók a leginkább hévvel vitázni még.

⁴ Válogatottunk 1953. november 25-én Londonban 6:3-ra verte Angliát, ez volt a szigetországi gárda első hazai veresége nem szigetországi együttesel szemben. Világszenzációt jelentett ez akkor, a mérkőzés (az „évszázad mérkőzése”, ahogy a vendéglátók nevezték) a magyar és az egyetemes futballtörténet emlékezetének mitikus pillanatává lett. Nálunk könyvek garmadája, játékfilm is őrzi az emlékét, még kocsmá is nyílt 6:3 néven Budapesten a Lónyai utcában és például Zalaegerszegen. 1993 óta november 25-e a magyar labdarúgás napja. Az említett jelenségről lásd: *Hathárom. Tények, titkok, legendák*. Nemzeti Sport Magazin, 2013. november, 4. old. (A mérkőzés 60. évfordulójára összeállított szép és tartalmas kiadványt Csillag Péter írta.)

seknek én éppen örülök, de a visszhang jobban hallatszó része a labdarúgás iránti ellen-szenvről, közömbösségről – no meg az új belépési feltételhez⁵ igazodni képtelen dühökről – tanúskodik. Az „általános” ellenszenv a kádári rend idején rögzült „értékvilág” talajában gyökerezik, de ezt csak egy történészféleség gondolja fontosnak, ám tudományommal semmire sem megyek. Némely tervre – például a tizenkét csapatos NB I-re⁶ – én is fejcsó-válva nézek, hisz volt már ilyen (meg tizennyolcas is), de a létszámváltoztatás pozitív kö-vetkezménnyel nem járt még soha, ellenben e gazdaságilag roppant észszerűnek tetsző döntés sok-sok régiót törölhet el akkor, amikor – erről próbáltam beszélni – e játék orszá-gos vonzereje amúgy is a béka fenéke alatt van.

Van hát gond elegendő, ám e könyvsorozatot, amelyet bemutatni kívánok, s az MLSZ segített világra 2011 és 2014 között, hadd nevezzem a magyar labdarúgásért való munka – szellemi értelembe vett – igen fontos cselekedetének, noha a tradíció megélésének az esé-lyétől megfosztott átlagszurkoló nyilván semmit sem fog érzékelni ebből, hisz ő – tisztelet a kivételnek! – általában rég nem olvas könyvet. Vörösmarty százhetven esztendő kérdés: „ment-e a könyvek által a világ elébb?”, roppant időszerűvé – avagy időszerűtlenné? – vált mára tehát, ám egy még a betű bővületében felnőtt lélek képtelen feladni a reményt. Lehet, ilyen örök reménykedők a könyvsorozat kiötlői – Borbély Zoltán, Varga Sándor és Vági Márton – is, illesse tisztelet őket ezért. Az alkalmat a Szövetség mai vezetőségének pozíció-ba lépése adta, nagy elszánások indultak útnak akkor, vegyes hozzáddal eddig, de hogy a „megújulás” akaratának a múlt értékelő – és a jelen állapotfelmérő – számbavételé-vel kell kezdődnie, erről vitát nyitni nem fogok. Ilyen értékelő – s a lehetséges kö-vetkeztetésben – állapotfelmérő, ugyanakkor reprezentatív kötetek ezek, gyönyörű kül-csinnel, jó papíron, tömördek ismert és kevésbé ismert fotóval, amelyek a karácsonyfa alá valók (voltak) esztendőként 2011 és 2014 között, ám én a tartalomra – s az olvasottak által kiváltott gondolatokra – figyelnék elsősorban.

Az első, a magyar labdarúgás történetét áttekintő könyv⁷ előszava a tradíciót, a múlt di-csőségének ébrentartását emlegeti a sikeresebb jövő zálogaként – szerintem is nagyon he-lyesen! –, s úgy tesz ezért, hogy a kudarcok alkalmait sem hallgatja el. Győzelmek és vere-ségek, örömök és bánatok emlékei sorakoznak itt több mint ezerkétszáz oldalon, egy „nagy elbeszélés” honi tanúsítványai, átélhető élményként előadva. Nem rendszerezett, klasszikus értelemben vett (magyar) futballtörténetet olvashatunk, mozaikos emlékidézést inkább, amiben a hagyományra fogékony léleknek jól eshet elmerülnie. A négy könyv együtt mégis kiad egy virtuális históriát, az említett elsőnek ez a célja is, rendkívül beszédes hiátussal a végén. Az olvasóbarát módon, arányos adatgazdagsággal, esetenként remek dramaturgiai fogásokkal előadott történet ugyanis 1986-nál, a reményekkel indult, aztán balul sikerült mexikói világbajnokságnál hirtelen véget ér. A borító százöt év futballját ígéri, ám – 2011-ben – az utolsó negyedszázad mindenestől kimaradt. (Ez a „korszakhatár” a további három kötetben nem jelenik meg, azokban 1986 után játszott „fontos” mérkőzésekről is szó esik.)

⁵ A Magyar Labdarúgó Szövetség – az Európai Szövetség előírásaihoz is igazodva – 2014 őszétől a szurkolói kártyát, illetve a személyre szóló regisztrációt valamennyi első és másodosztályú mérkő-zésen kötelezővé tette. Bár a kártya időközben fakultatívvá lett – a róla való döntés a klubok hatás-körébe került –, a legradikálisabb szurkolók – az ultrák – feltehetően a kivédhetetlen azonosítástól tartva elszántan tiltakoznak, s nemegyszer a meccsek látogatásáról is lemondanak inkább.

⁶ A Nemzeti Bajnokság első osztályában szereplő csapatok létszámát a Labdarúgó Szövetség 2015 nyarán – nagyobb küzdelem és nívósabb mérkőzések reményében – tizenhatról tizenkettőre csök-kentette.

⁷ Dénes Tamás – Hegyi Iván – Lakat T. Károly: *Királyok, hercegek, grófok. 110 év magyar futball.* Budapest, 2011. 304.

Nem a „csak a szépre emlékezem” szelektáló szándéka adta ezt – addig való kudarcainkról is bősséggel olvashatunk –, e döntésben az értékfelmutató szándék prioritása alighanem súllyal esett a latban, s még a metaforikus címhez való igazodás stiláris és tartalmi kényszere is talán. Bravúros ötlet a cím – ahogy a követő három könyvé is az –, de tartok tőle, legalább negyvenévesnek kell lennie az olvasónak, hogy a három szó sugallta „vonatkoztatási rendszert” rögvest megértse. E címben nekem – a szerzőhármassal „körülbelül” egy nemzedékhez tartozom – csipetnyi irónia villan fel, ha annak eredeti szövegkörnyezetére gondolok, hisz az 1990 előtt szocializálódtak a fejükbe vert munkásmozgalmi dal (*Fel vörösök, proletárok...*) második versszaka kezdetének folytatását sem bírják a halálig elfelejteni.⁸ Tudom, e fájdalomosan – s a szereplők többségére nézvést némileg igaztalanul – groteszk poén lehetősége már másnak is eszébe jutott. Ez arról szól, hogy a szerzők – a címet hosszabbra nyújtva – az 1986 utáni történetet is megírhatták volna, hisz úgy nemcsak kacagtatóan frappánsnak, de stiláris telitalálatnak – no, meg a mai futballt övező közhangulat nagy részéhez igazodónak! – is felfogható lenne az előadás végkifejlete. Szerintem jól tették, hogy nem tették! Legalább remény maradjon valamennyi – e játék örök csoda-szerű velejárója ez! –, még a bevezető kötet utolsó szavai is erre apellálnak alighanem. „Brazíliában, Oroszországban vagy Katarban talán elkészül a [minket a világbajnokságon üdvözlő – N. P. J.] újabb molinó”, mondja a szöveg. Ma már tudjuk, Brazíliában nem készült el, ahogy 1986 óta másutt sem, a többi... néma csend – egyelőre.⁹

Ez a „megoldás” nemcsak a magyar labdarúgásnak, hanem a róla való beszéd lehetőségének, avagy lehetetlenségének a „lakmuszpapírja” is valamennyire. Az egykor volt nagyság – idővel persze sűrűlő, fényesedő s törvényszerűen heroizálódó – emlékezete s a jelen, a közelmúlt (nálunk közel három évtizednyi) sivársága, csodavárása közt akkora rés, mint Magyarországon sehol másutt nem létezik, azzal súlyosbítva a helyzetet, hogy mennél nagyobb a sivárság, a múlt dicsérete, a sivárság körülményeibe beleszületett szurkolót – akár az ifjabb „szakmai-újságírói” közvéleményt is! – annál jobban irritálja. Bennünk, magyarokban, mivel egy megfordíthatatlannak tetsző romlás-történetnek vagyunk a világbajnokai, az 1986-tól – minimum attól! – való időben nemcsak a jobb eredmény lehetőségének hite, hanem az „arányos” önbizalom és a termékeny emlékezet esélye is alaposan megroggyant. A *Királyok, hercegek, grófok* „kegyes családja” ennek ellenében próbál tenni a maga lehetőségei szerint, így a könyv emlékidézés és értékfelmutatás egy időben, amihez a szerzőhármassal hozzáállása és tehetségének – némileg eltérő – természete tökéletesen igazodik. Közülük a leginkább korosnak – Lakat T. Károlynak – az emlékezete az 1950-es évek végéig, a legfiatalabbnak – Dénes Tamásnak – a hetvenes esztendőik legelejéig nyúlik vissza, mindhárman – még az 1963-as születésű Dénes is nemegyszer – láttak remek magyar futballt tehát, a világ élvonalába – vagy majdnem oda! – való tartozás egykori élményét őrzik biztosan, ráadásul e játék csodája általi „fertőzöttség” mindannyiukban megmaradt. Paradoxon, de igaz: még a kudarcokról, a hervasztó történésekről való beszámolóik is a labdarúgás szeretetéről tanúskodó híradások valamiképp, a stiláris megoldásokra nézvést is akár. A futballal gyakorta együtt járó verbális fűtöttségtől Dénes Tamás – illetve az ő stílusa – a leginkább mentes talán, munkabírása ellenben bámulatos, túl van a hatvanadik könyvön, több nyelven kiválóan tájékozódik, az 1949 előtti – élő emlékezettel ma már csak kevesek számára „megérintható” – idő történetét oly élményszerűen, oly arányérzékkel, az „érdekeségek” sokaságát felidézve írta meg, mintha ott lett volna minden eseményen. Lakat T. Ká-

⁸ A második versszak szövege így szól: „Királyok, hercegek, grófok, / naplopók és burzsoák, / Reszketések, mert feltámad, / az elnyomott proletár.”

⁹ A magyar válogatott – ahogy 1986 óta mindig – a 2014-es brazíliai világbajnokságról is hiányzott.

roly a számára kiszabott feladat időszakát (1958–1974) szinte az öltözőben tölthette el,¹⁰ a személyes érintettség élménye, olykor mámore nála a leginkább tetten érhető, mondhatnám – hiába az azóta való, részéről is pontosan rögzített tapasztalat –, mintha az őt felnevelő és rabul ejtő futball-időben élne szíve szerint továbbra is. Hegyi Iván – az Európa- és a világbajnokságok históriájáról írt remek könyveket többek között¹¹ – ironikusabb, szemlélődő hajlammal analizáló lélek, ő a legillúziótlanabb talán, de hogy e játék szeretetének ígézetében él, s hogy – az 1949–1957 közti időn túl – még egy esendőbb korból – 1974–1986 – is „kihozta”, ami kihozható, számomra vitathatatlan.

A téma iránti elkötelezettség s a céllal való azonosulás áhítata mind a négy kötet fölött ott lebeg, ha az egyes részek kudarcokról kényszerülnek beszélni, akkor is. Az emlékezetet igyekeznek szóra bírni, a múlt megszólításához, a folytonosságtudat újraszövéseinek esélyéhez adnak hozzá, amennyit lehet, hisz a labdarúgásról való beszéd újragondolásának s e játék szélesebb körben való (újra)elfogadtatásának mindez nélkülözhetetlen feltétele (lenne). A történeti áttekintés, az ötvennyolc – ezért vagy azért emlékezetes, történelmi jelentőségű – válogatott találkozó sohasem csak a lejátszott meccsre, de annak tágabb körülményeire is kitekintő krónikája,¹² a hetven első osztályú és Magyar Kupa-találkozó ugyanilyen alapos felidézése,¹³ végül a nemzetközi kupákban való részvétel – 1928-tól datálható – honi históriája¹⁴ olyan breviárium együtt, ami az épen maradt (futball)történeti tudathoz kell-kellene, hogy tartozzék minden közösségben. És oda kellene, hogy tartozzék az utóbbi három könyv ötletes „közjátékának” a hozadéka is: tizenegy-tizenegy portré, tizenegy – „úgy” már nem is mindig létező – poszt honi legjobbairól, némi „poszt-történettel” megfűszerezve, a labdarúgás és a film – a látvány köti össze őket! – egykor tömegeket a moziba szólító közös alkalmi vagy tizenegy rangos magyar (Magyarországon is dolgozott!) tréner emberi-szakmai arcképének a vázlata például.

Vitázni a választásokon lehetne persze, csak nemigen érdemes. Miért ez, miért nem amaz a mérkőzés került a sorba, miért ő a kapusok, a középhátvédek (stb.) rangsorában a harmadik, a kilencedik (stb.), miért maradt ki Gyetvai László,¹⁵ a matuzsálemi kort megért legenda a balszélsők számbavételekor, miközben „x” vagy „y” neve el is maradhatott volna talán. Hát azért, mondom én, mert e labdarúgás nevű káprázat a már emlegetett folytonos beszéd – és vita! – lehetőségéről és „abbahagyhatatlanságáról” (is) szól, ami hétről hétre megújítható! Az így alakuló, formálódó, de sohasem befejezhető „nagy történet” nemzedékről nemzedékre hagyományozva teremt közösséget, ahol „végső igaza” senkinek sem lehet,

¹⁰ Lakat T. Károly az egykor tizenháromszoros válogatott, a Ferencvárossal 1948/49-ben magyar bajnok labdarúgó, 1964-ben és 1968-ban a válogatottal olimpiai bajnok, majd 1972-ben ezüstérmes, egykori csapatával 1967-ben és 1968-ban magyar bajnok, 1968-ban a Vásárvárosok Kupájában második, több mint három évtizedig számos egyéb együttes (MTK, Tatabánya, Budapesti Honvéd stb.) kispadján is ült legendás edző, az 1979–1980-ban szövetségi kapitány Lakat Károly (1920–1988) fia.

¹¹ Hegyi Iván: *Labdarúgó EB-könyv 1960–2004*. Budapest, 2007.; Hegyi Iván: *Labdarúgó VB-könyv 1930–2010*. Budapest, 2010.

¹² Dénes Tamás – Hegyi Iván – Lakat T. Károly: *Válogatott gyűjtemény. Száztíz év legemlékezetesebb futballmérkőzései címeres mezben*. Budapest, 2012.

¹³ Dénes Tamás – Hegyi Iván – Lakat T. Károly: *Az otthon zöld fűvén. Magyar bajnoki és kupameccsek könyve*. Budapest, 2013.

¹⁴ Dénes Tamás – Hegyi Iván – Lakat T. Károly: *Helyünk a kupa nap alatt*. Budapest, 2014.

¹⁵ Gyetvai László (1918–2013) a Ferencváros háromszoros magyar bajnok, háromszoros kupagyőztes játékos 1937–1948 között. Tizenhétszeres válogatott, többek szerint Kohut Vilmos és Czibor Zoltán között a legjobb balszélső volt Magyarországon.

még abban sem, ki volt a legjobb balhátvéd például – „több volt” belőle, ahogy legszebb versből vagy legszebb nőből is „több van” normális esetben. A futball lényege – a szigorúan szakmai tanulságok rögzítésén-elemzésén túl – az, hogy e játék a „sokszínű”, de egyértelmű identitás teremtésének és átörökítésének egyedi és különleges lehetőségét adja oly módon, hogy a folyamatnak az is természetes része lesz, amit nem láthattunk belőle személyesen. Nem más ez, mint a vele kapcsolatos közös – mert közössé tanult, közössé hagyományozódott, szintén „sokszínű” – élmény, s a róla való közös beszéd folytonossága történeti dimenzióban is, ami nem futballtörténeti szakkérdés, ám hogy lényegtelenebb lenne annál, mégsem állítanám.

Nos, ez az, ami megszakadt Magyarországon, ezt kéne újraszöni valahogy, s ez sokkal, de sokkal nehezebb, mint – mondjuk – a Bajnokok Ligája¹⁶ csoportkörébe jutni. Ráadásul olyan időben kellene hozzáfogni ehhez, amikor a hagyomány, az emlékezet prioritásához való ragaszkodás fölösleges, a „pozitív gondolkodást” hátráltató koloncnak ítéltetik általában, nem csak a labdarúgásban persze. Ezért becsülendő emlékállítás, a magyar futball folytonosságtudatáért való értékőrző beszéd fölvételének kísérlete, ajánlata ez a négy kötet, legalábbis az én olvasatom szerint! Egy „nagy történet” apológiája, az apologetika csőlátásának jelei nélkül, a „nagy történetek” érvényét tagadó posztmodern korban, amikor csak a póré, lényegében mindig üzletileg mérhető „eredmény” kicsikarásával látszik elfoglalva lenni a lélek, s magasról tesz a hagyományra meg a könyvek olvasására is.

Ez az utóbbi tendencia – a játék arra való, hogy mennél többet „kaszáljunk” vele-általa! – nyomaiban a futball históriájával egyidős persze, miközben az eredeti idea is – fakuló esélyekkel ugyan – tartja még magát. Ez az idea – akárcsak Coubertin olimpiai álma – a nevelés, az emberformálás, a jellemet edző versengés szándékáról szólt, amit a felvilágosodás eszményének nemesebbik, a személyiség felszabadításáról beszélő fele hagyott reánk, de ugyanezen folyamat „másik oldala”, ami a nemes versengést a győzelem gögijévé torzította, nos, ez is reánk tört a modernebb kori sportban, így a labdarúgásban is természetesen. Mindezzel e négy kötet nem foglalkozik – nem ez a dolga! –, ám a folyamat s a hozzá rendelt mérkőzések felidézése mégis e kétágú történet honi geneziséről tanúskodik. Mi adta e játék legyűrhetetlen vonzerejét, ugyanolyan megfejthetetlen, mint annak titka, ki hozta az első futball-labdát Magyarországra („többen hozták”), de tény, hogy a játékszer kergetésének mámora és a közdelem kiváltotta elszánt düh már az első – úgy ahogy rekonstruálható – pillanatban összefonódott. Bár a történet e könyvből kimaradt, képzeljük el, midőn 1896. november 1-jének havas délelőttjén bekecsben, vasalt bakancsban egymásnak estek az aligha gyakorlott „játékosok”! Lelkesedésben nem volt hiány, az ütközetben három delikvens lába eltörött – így nyert a Rókus kórház 3:0-ra az ironikus hír szerint –, ezért Charly bácsit,¹⁷ az „amerikai bolondot” halálra keresték az asszonyok, míg a határon vastag vámmal sújtott labda a helyszínen felkoncoltatott. Ám a játéknak útját állni így sem lehetett, esztendőn belül (1897 májusában és októberében) az első „szabályos” magyar–magyar

¹⁶ A legrangosabb európai kupa, a Bajnokcsapatok Európa Kupája folytatásaként 1992-től játszott sorozat, amelyben a legerősebb futballnemzetek több klubja is részt vehet. Tizenhat együttessel indult, ma már harminckét gárda játszik a csoportkörben. Klubjaink közül 1995-ben a Ferencváros, 2009-ben a Debrecen jutott idáig, ám az innét való továbblépés már nem sikerült.

¹⁷ Charly bácsi: Löwenrosen (Lányi) Károly, világot járt iparos, mintaasztalos, majd lelkes sportszervező. A millenniumi kiállításon ő építette a híres japán pavilont. Ő hozta vagy küldette postán a labdát a legenda szerint, ő szervezte a meccset is, a küzdő feleket a Törekvés dalárdájának tagjaiból szervezte, ám azzal nem számolhatott, hogy a mérkőzés előtti éjszakán a Pékerdőre – itt, a későbbi MTK-pálya közelében volt a mindössze húszpernyi ütközet – huszonöt centiméternyi hó esik.

és nemzetközi mérkőzést is lejátszották Magyarországon.¹⁸ Tudott-e, hogy a futball egyik honi apostola a magyar sport első olimpiai bajnoka, Hajós Alfréd volt, aki talán azért sem úszott tovább, mert 1896 karácsonya előtt a labdára rácsodálkozott, úgyannyira, hogy 1901-ben az első bajnokság győztes csapatának, a Budapesti Torna Clubnak is tagja – majd válogatott labdarúgó s szövetségi kapitány – lett? S tudott-e, hogy Bauer Rudolf, a diszkoszvetés párizsi győztese, vagy Bodor Ödön, az első londoni játékok bronzérmes atlétája szintén e játék hódolója volt, sőt, az utóbbi – „majdnem bajnokként”¹⁹ – az 1905-ös idény legjobbjai közé tartozott, s hogy Borbás Gáspár, a honi futballisták első doktora, a válogatott és a Ferencváros első „hivatalos” góljának szerzője 1904-ben száz és kétszáz méteren a teljes magyar atlétamezőnynél gyorsabbnak bizonyult, ám St. Louisba, az olimpiára – mert apja megtiltotta neki – mégsem mehetett? Vagy, hogy Manno Miltiades, az első és a második bajnokság gólkirálya evezősnek, kerékpárosnak, gyorskorcsolyázónak sem volt akárcsi, s hogy hajlottabb korában még egy ezüstérmét is összehozott az 1932-es olimpia művészeti versenyén? A sport-polihisztorság kora is volt tehát ez az idő, ami a húszas évekig elért (Kehrling Béla, az asztaliteniszben világbajnok, négyszeres labdarúgó válogatott teniszfőnökén lett az utolsó – több sportágban is igen magas szintre jutott – mohikánja ennek), de akadt, ami a sporton túlmutató mentalitás-, művelődés- és társadalomtörténeti folyamatra nézvést ennél sokkal fontosabb.

A szervezettebb – a történeteket csak szemlélő embert, majd szurkolót is mozgósító – versengés térnyerése a változó gondolkozásmódról tanúskodott, ami a kavargó honi polgárosodás kísérőjelensége és tükré volt egy időben, s amit az országos ügyek illetékeseinek – ha tetszik: a hatalomnak – sem lehetett nem tudomásul venni immár. A sport az autonómmá lenni törekvő, a szabadidejével maga rendelkező, önnön testére is figyelő tudatos polgár önkifejezésének eszköze, de az újjáfogalmazott identitások, közösségi kötődések alkalma is lett ugyanakkor, születő és rögzülő szűkebb és tágabb azonosságtudatok, rokon- és ellenszenvek gerjesztője, ahol a győzni vágyás nemes és kevésbé nemes ideái minden addiginál látványosabb módon megjelentek. Arra, hogy e folyamatban miért a labdarúgás lett leginkább kitüntetett, pontos választ adni nem tudok, ám hogy e játék társadalmi – s megkockáztatom: ontológiai, az emberi, közösségi létezésünk módjára való – hatásában mindenben tútesz, abban biztos vagyok. Nincs sportág, ami tömegeket, emóciókat ehhez fogható intenzitással mozgatna meg, ami a mámort és a dühöt – természetünk szélső dimenzióit – ily koncentrált következetességgel hívná elő! A futball – Bill Shankly²⁰ közhellyé idézett telitalálatával szólva – valóban nem élet-halál kérdése: sokkal több annál!

S hogyne lett volna többé Magyarországon, ahol történelmünk – civilizatorikus értelemben – káprázatos, de végzetesnek bizonyult ellentmondásoktól terhelt korszakában úgy volt országunk, hogy mégsem lehattünk a magunk urai valamiképp, ahol az átalakulás oly mentalitásbéli, identifikációs törésvonalai rögzültek bennünk, melyek máig meghatározók. Mert a Monarchia ölelésében – az „ölelés” előnyeinek élvezése közepette! – igazán magyar-

¹⁸ A magyar–magyar meccset a Budapesti Torna Club két csapata – a pirosak és a kékek – játszották a frissen épült Millenárison (a kékek nyertek 5:0-ra), a nemzetközit a BTC és a bécsi Vienna Cricket, s az utóbbi győzött 2:0-ra.

¹⁹ Bodor Ödön, aki a 200x200x400x800 méteres váltófutásban bronzérmét szerzett az 1908-as olimpián, a Postás csapatának játékosa volt. Az 1905. évi bajnokságot megnyerték, a diadalt meg is ünnepelték, ám mivel kiderült, hogy a csapat két játékosa (s tán néhány vezető is) az ellenfél, a Fővárosi TC két játékosát állásajánlattal gyenge játékokra bízta, hiába győztek 7:0-ra a pályán, a szövetség hosszas huzavona után mindkét gárdát vesztesnek nyilvánította, így a bajnoki cím utólag a Ferencváros ölébe hullt.

²⁰ Bill Shankly (1913–1981) a Liverpool FC legnevesebb edzője 1959–1974 között.

rá mi csak az osztrák „sógorok” ellenében lehettünk, ha máshol nem, akkor e „szimbolikus térben”²¹ legalább (1926-ig, a profizmus bevezetéséig a 116 válogatott mérkőzés felét Ausztria ellen játszottuk!), így e játék a millennium idejétől – mint kiderült: csalfa módon – a nagyhatalmi ideákat dédelgető nemzet emelkedő öntudatának is a része lett. Magyar olimpiát terveztünk ekkor,²² a kor első, nemzetközi mércével is reprezentatívnak tekinthető „nagycsapata”, az 1908–1913 között ötször bajnok Ferencváros még az angol oroszán bajnokságát is megcibálta néhanap,²³ Borbást, Rumboldot s főképp Schlossert²⁴ Európa legjobb játékosai közt emlegették; az utóbbit valóságos sztárkultusz vette körül, dalokat írtak hozzá, cipőpasztát, versenylovat neveztek el róla, és esküvőjére pénzt gyűjtöttek a szurkolók. Tömegeket mozgatott ez az „új örület” – leginkább a rohamosan fejlődő Budapesten! –, 1911-ben és 1912-ben már nagy, az idő során negyvenezresre bővített stadionokat kellett építeni,²⁵ az FTC és az MTK párbaja (1903 és 1929 között vagy az egyik, vagy a másik csapat a bajnok, innét az „örökrangadó” elnevezés!), társadalmi esemény volt szinte, szóval egyértelműen közüggé lett a football. E két együttes vetélkedése a polgárosodás már említett törésvonalának kifejezője is volt a korban, két, amúgy eredetileg egyazon törekvésű identitás ütközésének szimbolikus terepe (vannak szociológusok – Hadas Miklós és Karády Viktor –, akik a magyarországi németiség és zsidóság asszimilációs versenyfutásáról beszélnek ennek kapcsán²⁶), no, meg e játék európai színvonalra emelkedésének magyar esélye s még a világra való nyitottság – a megismerésnek és önmagunk megismertetésének – az alkalma is. Mert az önelvű építkezés és a tanulás együttlélegzésének esztendei voltak ezek, midőn az oly jellemző „magyaros” – a látványos technikai improvizáció és a lendület keverékére épített – stílus kialakult, amikor – hogy később mi taníthassunk – nem szégyelltünk tanulni még. Arról, hogy az irodalomtörténészként, kultúránk angliai követeként is ismert Arthur Yollandnak²⁷ vagy – sokkal inkább! – a hazájában áruelőként is emlegetett MTK-edzőnek,

²¹ Szimbolikus tér: olyan terület, ahol egy-egy csoport, nemzet ellentéteinek ügyei szimbolikusan „elintézhetők”. A football mint „szekularizált”, potenciális hadszíntér kiváló alkalom lett erre. A fogalmat Borsi-Kálmán Béla, a labdarúgás történetével is foglalkozó történész használta először következetesen. Borsi-Kálmán Béla: *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar footballpályák világából*. Budapest, 2008.

²² A Nemzetközi Olimpiai Bizottság 1914. évi Hágában rendezett kongresszusán a csehek javaslatával kieroszakolt, az 1920-as olimpiára vonatkozó szimpátiaszavazást meg is nyertük – nem volt jogerős döntés! –, ám Antwerpenbe a világháborúban vesztes Magyarországot, akárcsak Németországot, végül meg sem hívták.

²³ 1910. május 15-én az FTC a Barnsley profi csapatát 2:1-re legyőzte a Millenárison, majd 1912. január 8-án Londonban a Woking ellen 3:2-re diadalmaskodott, ami abban a korban különös szenzációnak számított.

²⁴ Borbás Gáspár (1884–1976) negyvenegyszeres válogatott balszélső. Rumbold Gyula (1887–1959) harmincháromszoros válogatott jobbháttvéd. Schlosser Imre (1889–1959) az FTC-vel és az MTK-val összesen tizenháromszoros magyar bajnok és hétszeres gólkirály. Hatvannyolcszoros válogatott balösszekötő, labdarúgásunk hőskorának legnépszerűbb játékosa.

²⁵ A Ferencváros stadionját 1911-ben, az MTK-ét 1912-ben avatták fel, mindkettőt a mostaniak helyén. Ettől kezdve ebben a két stadionban játszották a válogatott találkozók tetemes részét is.

²⁶ Hadas Miklós – Karády Viktor: *A football és társadalmi identitás. Adalékok a magyar football társadalmi jelentésértalmának vizsgálatához*. Replika, 1995. 17–18., 89–119.

²⁷ Artur Yolland (1874–1956) „angolból magyarrá lett” irodalomtörténész, 1914–1946 között a budapesti tudományegyetem tanára. Teniszező, edző, a Magyar Atlétikai Club alkalmazottja, a labdarúgás lelkes oktatója, terjesztője, 1902-től az első nemzetközi minősítésű játékvezető.

Jimmy Hogannak²⁸ mily szerepe volt e folyamatban, e könyvekben – főleg az elsőként megjelentben – bőven olvashatunk, s külön fejezetben arról is, hogy a játék adta öröm és a vele szereshető pénz közötti „derbi” – a polgárosodással ránk csöppent újmódi lehetőségekhez hasonlóan! – a labdarúgásnak is a része lett, akkor is, ha nemigen akaródzott beszélni róla,.

Az 1880-ban kelt oxfordi felfogás ideája, amely szerint még a szerelést is a játékosnak kell adnia, a gyakorlatban kevésbé működött, tetszik vagy sem, álamatőr volt e kor a szervezett bajnokság kezdetétől talán, meglehet, az 1905-ös elsőséget is sajátos „bundával” kívánták bebiztosítani, midőn a postások csapata – hogy nekik megfelelő eredmény szülessék – állást ajánlott az ellenfél két játékosának.²⁹ Ez a ma már bűbajos história a harmadik kötetben (*Az otthon zöld fűvén*) több „hőskori” mérkőzéssel együtt részletesen is megismerhető, hogy Schlosser Imre – esztendőig tartó haragot kiváltva – nem „színes gombokért” ment az ellenlábás MTK-hoz, a korban is tudni vélték sokan;³⁰ az a történet pedig, amit az ifjú Feleki László jegyzett fel 1925-ben, az amatőrség valódi mibenlétéről beszél mindennél derűsebben: „Amatőrjátékosnak is megengedett a költségtérítés [valóban az volt, de legálisan csak 1921 után, a meccs napján ebédet, utazási költséget is kaphattak – N. P. J.]. Kiszámították, hogy például havi 25 000 korona fürdőpénzből a játékos havonta 4166-szor mehet fürdőbe.” Ez a szemforgató állapot tarthatatlanná lett persze, főleg, hogy 1919 után játékosok tömege – köztük Platkó Ferenchez, Konrád Kálmánhoz, Schaffer Alfrédhoz³¹ majd Schlosser Imréhez fogható klasszisok – hagyta el a harmadára zsugorodott, gazdaságilag is megroggyant országot több pénz reményében, ám az 1926 ősztől bevezetett profizmus csupán legitimálta – és szabályozottabb keretek közé helyezte – azt, amit addig is mindenki sejtethetett. Azt, hogy a futball üzlet is, hogy e játék „isteni” – az öröm, az összetartozás tudatának csodáját ápoló – és „ördögi” – a haszon, a befolyás, a hatalom és a góg mindenekfelettségét célzó – része karöltve jár, hogy sokszor nem is tudjuk, melyik jelenség az „egyik”, s melyik már a „másik”, de hogy e két „szféra” nem bír elszakadni egymástól, az bizonyos. Befejezhetetlen e küzdelem, ez is tudható, s noha az „isteni” rész régóta – s egyre inkább? – vesztesre áll, ezt feladni lehetetlen marad mindörökre, hisz e játék igazi szerelmének tudatát és e labdarúgás nevű „nagy elbeszélés” szívekben őrzött históriáját ennek az „isteni” résznek a nem múltó emlékezete, vágya tartja egyensúlyban. Átvághatták akár-

²⁸ Jimmy Hogan (1882–1974) ír származású angol labdarúgó, edző. 1915-ben Bécsből került Magyarországra. 1922-ig az MTK edzője, a csapattal egy hadi és öt „teljes értékű” bajnokságot nyert. A rövid passzos, a technikai tudásra s az „észre” építő kombinatív játékot ő honosította meg Magyarországon, s ezzel labdarúgásunk megújítójának, a világhírnév megalapozójának tekinthető. A kor legképzettebb játékosának tartott Orth György és a jobbszélső Braun József edzője, felfedezője. Hazájában *Próféta vagy áruló?* címmel jelent meg róla könyv. Fox, Norman: *Prophet or Traitor? The Jimmy Hogan Story*. Manchester, 2003.

²⁹ Lásd bővebben a 18. jegyzetet.

³⁰ Schlosser Imre a Ferencváros ikonja egy a vezetőséggel való vita után 1915 novemberében a legnagyobb ellenlábás MTK-hoz igazolt, amivel a korszak legnagyobb, több éves ellenségeskedést szító futballbotránnyát váltotta ki. Új csapatát – akárcsak korábban a Fradit – hat bajnoki címhez segítette. Pályafutása végén, az 1926/27-es idényben újra a Ferencváros játékosaként lett bajnok.

³¹ Platkó Ferenc (1898–1981) a Vasas válogatott kapusa, majd 1919 után szinte az egész világot bejárta. 1923–1930 között az FC Barcelona hálóőre volt. Konrád Kálmán (1896–1980) az MTK és a Wiener Amature, híres bécsi csapat válogatott jobbszélsője. Schaffer Alfréd (1893–1945) az MTK hatalmas lövő erejéről ismert tizenötösörös válogatott csatára. 1919 után számos európai klubban játszott, híres volt a pénzigényeiről. Németországban „Futballkirálynak” nevezték. Később az 1936-ban és 1937-ben magyar bajnok Hungária FC (ez volt az MTK neve akkor) és az 1938-as vében döntős magyar válogatott edzője lett.

hányszor, az „igazi szerelme” az öröm és az összetartozás reménye élteti, ha ezt kapja, a „másik rész” nem is érdekli igazán, de ha nem, az „ördögi” faktor logikája felbőszíti. „X” – klubváltáskor – miért csak a pénzre hajt, „y” miért autójával, nőjével vagy karójával hengec, rögvest ezt kérdezi, a „közpénz” elherdálásán háborog, megcsalt szerelmes módján átkozódik, s szid mindent, ami – szerinte – fájdalmának okozója lehet.

A magyar labdarúgás – egyik – titka az (volt), hogy történelméről annak az „isteni” jellegnek az állandó jelenléte, illetve a jelenlét esélyének folytonosságtudata járta át, a hatvanas esztendők végéig bizonyosan. Félreértés ne essék: Marseille³² előtt is mérgeleltünk eleget, de az eredmények és – főleg! – az, hogy a csodák hite sosem szakadt meg addig, a futball örömforrás és közösségformáló jellegét őrizte tovább és tovább. A hatvanas évek végéig sohasem volt oly két-három esztendő, hogy ne esett volna meg valami „csoda” – vagy annak lélektartó ígérete – velünk, Uruguay Fradi általi 1929-es legyőzésétől a brazilokon vett 1966-os liverpooli diadalig,³³ hogy ne lettek volna a világ közvetlen élvonalához sorolható játékosaink, edzőink, csapataink, s válogattunk is akár, hogy ne gondolhattuk volna joggal: eme káprázatos játék „karrierjéhez” nem akármennyit tettünk hozzá mi, magyarok. Gondoljuk meg: történelmünk 1920 után a megalázottságok sorával lett tele, de világklassziszokat láttunk Orth Györgytől³⁴ a vele még kezet foghatott Albert Flóriánig,³⁵ akik nemcsak gyönyörködtettek, de élni is segítettek néhanap, s ha azt állította valaki, hogy sem az olaszok 1934-es és 1938-as, sem az angolok 1966-os világbajnoksága nem lett volna, ha mi nem vagyunk, nem mondott számárságot. Weisz Árpád, Viola József, Tóth-Potya István³⁶ nélkül sem Meazza, sem Piola, sem Colaussi³⁷ nem nő fel így talán, azt meg, hogy a 6:3 (meg a 7:1) mit adott Angliának, a szigetországiak már réges-régen bevallották.³⁸ Az, hogy

³² Lásd bővebben a 2. jegyzetet.

³³ A Ferencváros 1929 júniusában, Montevidéóban az 1924-ben és 1928-ban olimpiai bajnok, majd 1930-ban az első világbajnok uruguayi válogatottat 3:2-re legyőzte. 1966. június 15-én a magyar válogatott az előző két világbajnokságon győztes Brazília ellen az angolai vébé tán leglátványosabb meccsén 3:1-re diadalmaskodott.

³⁴ Orth György (1901–1962) az MTK harmincszoros válogatott, kivételes technikai képességéről és játékintelligenciájáról ismert játékosa, több vélemény szerint a Puskás előtti korszak legjobbja.

³⁵ Albert Flórián (1941–2011). A Ferencváros hetvenöttszörös válogatott csatára, az egyetlen aranylabdás labdarúgónk. A kézfogás 1960-ban a római olimpián történt, ahol Orth György egyik csoportbéli ellenfelünk, a perui válogatott szövetségi kapitánya volt.

³⁶ Weisz Árpád (1896–1944) hatszoros magyar válogatott labdarúgó, majd edző Olaszországban. 1930-ban az Interrel (Ambrosiana), 1936-ban, 1937-ben, 1938-ban a Bolognával olasz bajnok. Meazza az ő edzősége alatt lett klasszissá. Viola József (1896–1949) egyszeres magyar válogatott labdarúgó. Olaszországban a Juventus játékos-edzőjeként bajnok 1926/27-ben, majd több csapat, például az AC Milan és a Lazio tréner. Piola felfedezését az ő nevéhez kötik. Tóth-Potya István (1891–1945) tizenkilencszeres válogatott labdarúgó 1909–1926 között, a magyarországi edzéselmélet és edzői gyakorlat első mestere. Olaszországban a Triestina és az Inter (Ambrosiana) csapatánál dolgozott. Colaussi felfedezője.

³⁷ Giuseppe Meazza (1910–1979) kétszeres bajnok, háromszoros gólkirály, 1934-ben és 1938-ban világbajnok, ötvenháromszoros válogatott olasz labdarúgó. Silvio Piola (1913–1996) kétszeres gólkirály, 1938-ban világbajnok, 34-szeres válogatott olasz labdarúgó. Luigi Colaussi (1914–1991) a Triestina játékosa, huszonöttszörös válogatott, 1938-ban világbajnok olasz labdarúgó. Az 1938. évi világbajnokság olasz–magyar döntőjén (4:2) Piola és Colaussi egyaránt két-két gólt rúgott nekünk.

³⁸ Az angol futballtörténészek egyértelműen azt vallják, hogy az 1953–1954-es sokkoló vereségek segítettek elő labdarúgásuk gyökeres megújítását, az 1966-os világbajnoki cím ennek lett a közvetett eredménye. Erről lásd például: *Hathárom. Tények, titkok, legendák*. Nemzeti Sport magazin, 2013. november, 18–22.

Dénes Tamás labdarúgásunk 1949 előtti fejezetét a méltatlanul keveset emlegetett 1938-as ezüstérem történetjének részletes bemutatásával indítja, nem csak dramaturgiai fogásnak remek. Épp azért, mert a magyar futball nemzetközi hatására, egykor volt eredményességére, közösségformáló erejére, ugyanakkor a közeg elvárásának arra a szenzibilitására is felhívja a figyelmet rögtön a tárgyalás elején, ami – így együtt – a Wembleytől a berni döntő³⁹ lefújásáig tartó időben csúcsonyult ki igazán, s ami nemcsak a világszínvonal – alighanem megismételhetetlen – mementója, de egy ritka mélységű létródrama modellje is lett egyszerre. Az a korszak, amit Hegyi Iván – alapos okkal – az Aranycsapat ideje helyett Aranykor-nak nevezne inkább, hisz nem tizenegynéhány ember tündökléséről, hanem sokkal többről volt szó akkor, labdarúgásunk roppant sűrűségű metaforája lett és maradt: minden korábbi jelenség efelé mutatott, minden ennek előzményeként (is) értelmezhető, és minden – a csak másfél évtizeddel később meglódult szüllyedés, majd romlás törvényszerűsége is! – erről a szédítő magaslatról lesz belátható.

Albert Flórián – az utolsó, eredményekkel is igazolható – világsztár feltűnésétől (1958) a visszavonulásáig (1974) terjedő „hercegek” kora a magyar labdarúgás leginkább összetett, leginkább vitára szólító és leginkább tanulságos ideje talán. Az 1954 (1956) előtti csúcs világszínvonalú utójátékként és a hetvenes évekre láthatóvá lett romlás hosszú prologusaként egyszerre szemlélhető, hiszen – majdnem – azt adta, amit az „ötvenes évek” adott (sőt, az emlékezetes kupameccsekkel – ezekről a negyedik kötetben olvashatunk – még újat is hozott!), ám a később reánk tört betegség kórokozói is magában hordta már. Bár két mundialt is „elrontottunk” (nem jutottunk a négy közé!),⁴⁰ egyértelműen a világ élvonalában tartattunk számon, káprázatos tudású klasszisok sora rúgta nálunk a bőrt, s e játék társadalmi megítélése, elfogadottsága, beágyazottsága sem csökkenhetett lényegesen. Örömforrás – vagy annak reménye, ígérete – s közügy, fontosnak tudott beszédtéma volt a futball még, labdarúgónak lenni – alsóbb osztályokban is! – rangnak számított. Lakat T. Károly remekül érzékeli, máig a zsigereiben hordja ezt a tapasztalatot, erről való beszámolója a négy könyv legemlékezetesebb lapjai közé tartozik. Ám arról az alattomos folyamatról már kevesebb szó esik – nem e kötetekben, ezeknek nem ez a dolga, hanem általában véve! –, amelynek során az egyre elégedettebb, az új lehetőségek adományait (a tévét, a hűtőszekrényt, a „kicsi szabadságot”, a táncdalfesztivált) boldogan habzsoló társadalomnak az értékfelismerő, érték kiválasztó képessége úgy porladt széjjel, hogy nem is vette észre igazán. Azt, hogy egy korszakban az a legártalmasabb, ami a legjobb, a legvonzóbb benne, igen nehéz elhinni, holott a „megtalálom a számításomat” önző ideája a kádári „fénykorban” vert gyökeret, s ez a szinte össznépvé lett öntudatlan önelégültség a futball viszonyait is megfertőzte persze. Ennek során épp a labdarúgás öröm- és közösségteremtésre való képessége lett oda Magyarországon, ha bőven volt még örülni valónk, akkor is, ha egy Mészöly, egy Rákosi vagy egy Bene Ferenc⁴¹ szívét adta még a győzelemért, akkor is, s ha szá-

³⁹ Magyarország a londoni Wembley Stadionban győzte le 6:3-ra Angliát 1953. november 25-én. A Német Szövetségi Köztársaság csapatával szemben 3:2-re elveszített vébé döntőt Bernben rendezték 1954. július 4-én.

⁴⁰ 1962-ben a negyeddöntőt Csehszlovákiával szemben temérdek helyzetet kihagyva, bírói hibáknak is köszönhetően 1:0-ra, 1966-ban pedig az örök mumus Szovjetunió ellen 2:1-re veszítettük el. A futballvilág mindkét alkalommal a magyar csapatot vélte jóval jobbnak és esélyesebbnek.

⁴¹ Mészöly Kálmán (1941–) hatvanegyszeres válogatott, a Vasas labdarúgója, korábban a világ egyik legjobb középhátvédje volt. Rákosi Gyula (1938–) a Ferencváros negyvenegyszeres válogatott, káprázatos futóteljesítményt nyújtó játékosa. Bene Ferenc (1944–2006) az Újpesti Dózsa hetvenhatszoros válogatott csatára, olimpiai bajnok, ott is gólkirály, s a brazilok elleni ikonikus gól szerzője 1966-ban.

zezrek lelkesedtek még e játékért, akkor is! Az „ördögi” faktor ezekben a boldog emlékeztető években settenkedett közénk, s csoda-e, hogy az így kialakuló amorális (futball)közeg a világ épp ekkor meglódult kihívásaira – „totális futball”, az erő jelentőségének megnövekedése és egyebek – válaszolni már nem tudott? Labdarúgásunk sorsa nem egyszeri rossz döntéseken (Sós Károly kinevezése, a prágai mérkőzés elhibázott cseréje⁴²), egyedi veszteségeken (Varga lelépése, Albert sérülése)⁴³ vagy a balszerencsén múlt bizony – az ilyen válaszok csak az „örök gyermek” szurkolónak hihetők és kedvesek –, Marseille „kódolva volt” a történetben, ha nincs, lett volna helyette más!

Ami Marseille és Irapuato⁴⁴ között történt – a „bárók” kora –, nekem a hullámmozgásoktól kísért illúzióvesztés ideje már, noha a mából nézve visszaálmódásra érdemes, amolyan „bronzkornak” tűnhet. Olimpiai ezüstérmesek, Európa-bajnoki negyedikek voltunk,⁴⁵ akadtak remek kupasorozataink, az Újpest a BEK-ben a négy közé, a Fradi a KEK-ben, a Videoton az UEFA-kupában pedig a döntőig menetelt,⁴⁶ zsinórban három végére is kijutottunk, igaz, főbékólintó kudarcoktól sújtottan kullogtunk haza általában.⁴⁷ Úgy emlékszem, fel-fellobbant még a remény, de a korábbi – akár hatvanas évekbeli – mámor és bizalom eltűnt, vagy szűkebb körökbe szorult ekkorra már, gyermekeink egyre kevésbé akartak futballistává lenni mindenáron, még a közös meccsnézések egykori izgalma is alábbhagyott. Azt, hogy labdarúgásunk lejtőre került, sejtettük (még Végh Antal könyve sem kellett hozzá⁴⁸), de nemigen akaródzott nyilvánosan elismerni persze; volt követelményrendszer⁴⁹ is,

⁴² Sós Károly (1909–1991) edző. Hat éven át az NDK mestere volt, majd 1967 végén Illovszky Rudolf indokolatlan távozása után őt választották szövetségi kapitánnyá. Nem ismerte a megváltozott honi körülményeket, számos anekdota szerint még a játékosok nevét sem tudta rendesen, Prágában 1969 szeptemberében Mészöly Kálmánt, a középhátvédet lecserélte, s a csehszlovákok 3:1-es vezetőségünket kiegyenlítették. Ennek a pontvesztésnek lett következménye a marseille-i mérkőzés a 4:1-es vereséggel.

⁴³ Varga Zoltán (1945–2010), a kor világklasszis képességű zsenije 1968 októberében elhagyta az országot. Albert Flórián 1969. június 15-én Koppenhágában olyan súlyosan megsérült, hogy nemcsak a hátralévő selejtezőkön, így Marseille-ben sem játszhatott, de pályafutásának érdemi része is véget ért.

⁴⁴ Az 1986-os világbajnokság első csoportmeccsét a Szovjetunió ellen Irapuatoiban veszítettük el 6-0 arányban.

⁴⁵ A müncheni olimpia döntőjét a lengyelekkel szemben 2-1-re veszítettük el. 1972-ben az Európa-bajnokság elődöntőjében – tizenegyest is hibázva – 1-0-ra kaptunk ki már megint (!) a Szovjetuniótól, majd Belgiumtól is 2-1-re a bronzmeccsen. Ez ma nagy siker lenne, de akkor kudarcokként értékeltük.

⁴⁶ Az Újpesti Dózsát 1974-ben a későbbi győztes Bayern München verte ki a négy között. A Ferencváros 1975-ben a döntőt a Dinamo Kijevvel, a Videoton az 1985-ös finálét a Real Madriddal szemben veszítette el.

⁴⁷ 1978-ban Argentínában még pontot sem szereztünk, a házigazdák elleni, 2-1-re elveszített, Törőcsik András és Nyilasi Tibor kiállításával végződött mérkőzés különösen sokkoló volt. 1986-ban Mexikóban a szovjetek elleni 6-0-ás vereséget a magyarországi futballtudat máig nem dolgozta föl.

⁴⁸ Végh Antal: *Miért beteg a magyar futball?* Budapest, 1974.

⁴⁹ A követelményrendszer ötletét Kutas Istvánhoz, az MLSZ 1974-től hivatalban lévő új elnökének személyéhez, a kérlelhetetlenül diktatórikus hajlamú, kommunista hitvallású, de jó szervező sportvezetőhöz kötik leginkább. Ahhoz, hogy a magyar labdarúgás erőnléti hátrányát csökkenteni lehessen, valamennyi edzőnek előre meghatározott gyakorlatrendszert (10x30 méter vágta, 12 perces futás, 10 helyből távolugrás folyamatosan – én ilyesmire emlékszem) kellett hétről hétre végrehajtatnia, amit szigorú ellenőrök figyeltek, akár a mellékhelyiség ablakából is. E gyakorlatsor felmérője az évente rendezett 4000 méteres futóverseny lett a löversenypályán, ahol majd min-

ám a tehetetlenségi nyomaték tovább érvényesült, egyre nagyobb lett a cinizmus, a közömbösség, emitt a számítás, a szurkolói közeg lesajnálása, amott meg a „semmibe lötyögőkre”,⁵⁰ a „naplopókra” szórt indulat. Mexikó, a 0-6 a végkifejlet, a hajdan évről évre felszökő remény elvesztésének döbbenetes és szinte groteszk zárlata volt, ami máig „magyarázatra” vár, holott a lényeg épp e magyarázhatatlanságban egyszerű. Volt egy csapat, ami labdarúgásunk akkori színvonala ellenére ért el valószerűtlenül jó eredményeket másfél éven át,⁵¹ egy csapat, aminek tagjai szerették egymást, s ennek emlékét őrzik azóta is, ami – majdnem – országos várakozást csiholt utoljára tán, ami brutális egyértelműséggel omlott össze, látszólag egy pillanat alatt. Kikaptunk, no de kitől és hogyan!? A Szovjetuniótól, a csak fogcsikorgatva megverhető „nagy testvér” csapatától, amivel a küzdelmeinket gyanakvások, hiedelmek árnyékolták mindig is, összeesve, szédelegve, csúfondáros módon, az öröm és közöségteremtés minden reményét felszámolva, szóval úgy, ahogy kikapni soha senkitől sem lenne szabad. Mi történt és miért, sohasem fogjuk megtudni pontosan, de azt tudjuk, hogy az a két ország öt év múlva már nem – vagy nem úgy! – létezett, jött a rendszerváltozás, midőn a jó két évtizede edződő „európai” farkastörvények a kábult, immunrendszerében is megroggyant magyar labdarúgásra estek, fikarcnyi esélyt sem hagyva nekünk. Semmi sincs azóta, kínlódások vannak, meg fel-fellobbanó – az arány- és a minőségérzék hiányáról tanúskodó – rajongások, fanatizmustól tomboló utálatok, jó esetben pár ezer „szurkolóval” a lelátón. No, meg haszonlesés, hamis nyilatkozatok – mondjuk – az éppen most választott klub szeretetéről makogva emitt, s gyanakvás, idétlen elméletek gyártása, a gyűlölet kiordításához való jog követelése amott, aminek – bevallottan! – rég nincs e játékhoz köze már.

Bizony, jó ötlet volt e krónikát 1986-nál befejezni!

Tudom, a mostani – közel három évtizedes – állapotról alaposan leszedtem a keresztvizet, sok jó szándékú lelket és a futballt még mindig szívvel szerető szurkolót is megbántottam e sommás ítélettel talán, de mit tegyek, ha e ritka szép és tartalmas kiadványokat forgatva e roppant sűrűségű tradíció tanulsága bennem a jelen sivárságának tapasztalatát erősítette föl. Tudom azt is, hogy emlékezetünk fölöttébb relatív, hisz életkorunk, vonzalmaink által is meghatározott, egy jó harmincas Ferencváros szurkoló például az 1995-ös BL-szereplésre mint hősi tette, a csapatra pedig mint az „utolsó nagy Fradira” – könyv is megjelent e címmel⁵² – emlékezik. Joga van ehhez, elfogadom, ám hadd hívjam fel a figyelmet valamire. Mivel a futball örömforrás, a mámor emléke és reménye élteti, így a szurkoló nem a meccsre, hanem a meccs adta élmény intenzitására emlékezik általában, a „milyen

denki úgy csalt, ahogy tudott, s amin a futballtársadalom igen nagy része csak derült. Jobb lett-e játékosaink erőnléte ettől, nem tudható, ám tény, hogy az 1978-as világbajnokságra kijutottunk.

⁵⁰ Jakab József cikke *Lötyögés a semmibe* címmel a Magyar Ifjúság 1980. október 24-i számában jelent meg. Az írás az Újpesti Dózsa csapatának edzésén látott tapasztalatokról számolt be a korban szokatlan szókimondással, s a mindenki által tudott-sejtett, de hangosan ki nem mondott magyarországi edzésmorál széteséséről beszélt. A cikket nagy felzúdulás követte, olyannyira, hogy a csapattal addigra négy bajnoki címet nyert edző, Várhidi Pál hetek múltán távozni kényszerült.

⁵¹ A magyar csapat Mezey György irányításával selejtezőcsoportjában öt mérkőzés után veszett pont nélkül állva – a két év múlva Európa-bajnok Hollandiát és Ausztriát idegenben is verve – Európában elsőként jutott ki a mexikói világbajnokságra, s az év végi európai rangsor élére került. Nagy volt a reménykedés, 1986 tavaszán a Népstadionban 3-0-ra vertük Braziliát, igaz, nem a legerősebb brazil csapatot. Aztán az első mérkőzésen négy perc alatt – a szovjetek már 2-0-ra vezettek – minden összedőlt.

⁵² Fűrész Attila: *Az utolsó nagy Fradi*. Budapest, 2011.

boldog voltam akkor” áhítatára, főleg, ha régen volt az a meccs. S ez nincs okvetlenül összefüggésben a látott futball színvonalával; mámorral emlékezni egy megyeiben, potyagóllal elért győzelemre is lehet, ha az a meccs – például – bajnokságot ért akkor. Nos, Vincze Ottó góljait⁵³ lehet örömmel idézni hát, csak az a baj, hogy a Fradi immár húsz esztendő helytállásából sem a csapat, sem a magyar labdarúgás nem profitált semmit, hogy nem lett „lépcsőfokká” e – valljuk meg – felemás menetelés, hogy legföljebb a nosztalgiába „épült be” valamennyire, de futballunk „fejlődéstörténetébe” nem. Ahogy a reménnyel szemlélt atlantai olimpiai válogatott⁵⁴ léte sem vagy a húsz évesek 2009-es világbajnoki bronza sem, s már az 1974-ben Európa-bajnok utánpótlás vagy az ugyanennyire jutott 1984-es ifjúsági válogatott sikere sem, s ahogy Marseille óta lényegében semmi sem, sőt, nem egy (rész)diadal – illetve annak következménye, a hozzá való viszony – mintha ártott volna inkább. Emlékezhetünk: ki aratja, kik arathatják le a (rész)sikert, együtt marad-e a csapat (naná, hogy sohasem maradt együtt), s a kérdések kérdése persze: kiké lesznek, avagy hová lettek a milliók – szinte mindenkit ilyesmi foglalkoztatott!

A magyar labdarúgásban úgy négy és fél évtizede semmi sem a normális mederben halad, a lemaradástól való félelem, majd az ezt felváltó kisebbségi tudat, a bizonytalanság felnövelte gyors nyereszkesedési vágy, a megszakadt tradíció helyén kelt ötletelő kapkodás a rendkívül rövidtávon való gondolkodásra kondicionálta a szereplők majd’ mindegyikét, ahol az értékek – a (rész)eredmények – átgondolt megszerezésére, a józan építkezésre semmi esély sem maradt. Terméketlen álmódzással s hisztériákkal terhelt az ilyen állapot, ahol mennél nagyobb – illetve mennél nagyobbak látszó – az átmeneti öröm, a fölwillanó remény, annál nagyobb lesz a rendre eljövő vereségek nyomán kelt őrzöngés, ami újra meg újra visszavet. A krízishelyzetek kezelésének, a kudarcok feldolgozásának az a képtelensége, ami az 1978-as s az 1986-os világbajnokság vagy a „jugók elleni” 1-7,⁵⁵ a hollandok elleni 1-8⁵⁶ után megmutatkozott, a beteg szervezet legbiztosabb tünete. No, meg a tájékozódási képességét veszített lélek riadalmának a tanúsítványa is persze, akit közömbösség, süket csend, máskor türelmetlen acsargás vesz körül, miközben az út, így a hazatalálás – ahol szeretik, értik s jó szóval illetik őt – esélye végképp veszni látszik. Szóval: lesz-e labdarúgásunk egy folytonosan születő, alakuló élmény- és emlékezetközösség része még valaha, avagy otthonra lelhet-e megint, ahol legalább a róla való beszédnek lesz értelme, becsülete újra Magyarországon? Mert valamire való – hosszabb távon is minket s a holnapot szolgáló! – eredmény csak ilyen közegben lehetséges!

Kuroszava Akira világhíres filmjének – Káosz a címe magyarul! – döbbenetes zárójelenetében az egyik hős családja felégetett vára ormának szélén tántorog, toporog – vakon a mélység fölött. Az oltalmát jelentő Buddha-képmást elejtette már, sem jobbra, sem balra nem léphet, előre meg pláne nem, egyetlen út van, ami elképzelhető: lassú, de bízó araszolással hátrafelé kell elindulnia. Lehet, a magyar labdarúgásnak sincs más útja? Visszahát-

⁵³ Vincze Ottó a svájci Grashoppers elleni, idegenben lejátszott és 3-0-ra megnyert első csoportmeccsen két látványos – azóta is sokszor vetített – gólt szerzett a második féldőben.

⁵⁴ 1996-ban a magyar olimpiai válogatott huszonnégy év szünet után jutott ki a játékokra, ahol viszont mind a három csoportmeccsét elveszítette.

⁵⁵ 1997 végén a magyar válogatott selejtezőcsoportjában a második helyen végezve pótselejtezőt játszhatott, amit azonban kiábrándítóan enervált játékkal Jugoszlávia ellen idehaza 7-1, idegenben 5-0 arányban veszített el, így a franciaországi vébéről is lemaradtunk.

⁵⁶ 2013 szeptemberében a hollandok elleni világbajnoki selejtezőn megesett 8-1-es vereség futballtörténelmünk – egyik – legnagyobb arányú kudarca volt, hét gólnyi különbséggel, 7:0-ra, 1941 áprilisában a németek ellen kaptunk ki utoljára.

rálni oda, ahol azért taníthattunk, mert nem voltunk restek tanulni sem, ahol e játékhoz való viszony arányos rendje s nem a sejtelmes vagy tomboló káosz uralkodott, s a holnapban való bizalomnak a múlt értelmes és értelmezhető, intim és továbbadható ismerete volt a fundamentuma.

Ez a négy könyv végeredményben erről a históriáról mond el a maga élményszerű módján, szakszerűen és szeretettel valami nagyon fontosat. Lapozgassuk őket nyitott szívvel!